

VYGANDAS MARTIŠIUS
/PSICHOLOGINĖS KULTŪROS POKYČIŲ REIKŠMĖ VISUOMENĖJE
A. PAŠKAUS POŽIŪRIU/

I V A D A S

Vytautas Kavolis ir Antanas Paškus, du labai skirtingų įsitikinimų emigracijos autoriai, nuodugniai tyrinėjo psichologinės kultūros ir visuomeninio gyvenimo reiškinių sąsajas. Pagrindinis skirtumas tarp šių autorių, kad Antanas Paškus į viską žvelgia per tradicinės katalikybės, o Vytautas Kavolis per šiuolaikinės sociologijos prizmę.

Nors dauguma Antano Paškaus pavyzdžių paimta iš JAV gyvenimo, tačiau jo mintys yra aktualios ir Lietuvos gyventojams. Žlugus sovietinei ideologijai Lietuva tapo atvira sekuliarizacijos, įvairių kultūrų ir tikėjimų propagandos, psichoterapijos mokyklų, humanizmo manifestų įtakoms, kurios anksčiau pasireiškė tik Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Vakarų Europoje.

A. Paškus neabejoja krikščionybės moralės principais, Bažnyčios skelbiamomis dogmomis, realiu Kristaus buvimu Eucharistijoje, Šventuoju raštu kaip Dievo žodžiu, Bažnyčia kaip institucija, Kristaus istoriskumu. Jo supratimu, visa kas toliau nuo šių įsitikinimų yra nepriimtina autentiškos katalikybės požiūriu. Didelis angažuotumas katalikybei nesutrukdė Antanui Paškui pareikšti įdomių išvalgų visuomeninio, bendruomeninio ar asmeninio gyvenimo klausimais.

Referatas yra skirtas Antano Paškaus pažiūroms atskleisti. Jis yra lietuvių egzilio atstovas rašęs psichologijos, filosofijos ir teologijos klausimais. Jo knygos „Krikščionis psichologinėje kultūroje“, „Sąžinė psichologiniu požiūriu“ lietuvių kalba buvo išleista Čikagoje, A. Paškus daugelio straipsnių autorius, kurių dauguma buvo atspausdinti „Aiduose“ ir „Ateityje“. Recenzijos apie jo darbus buvo skelbiamos „Aiduose“, „Varpe“ ir kituose išėivijos leidiniuose. Atgavus nepriklausomybę daugelis jo knygų išleisti Lietuvoje.

Referate nėra nagrinėjamas Antano Paškaus požiūris į psichologinės kultūros reikšmę pačiai krikščionybei ir jos institucijoms. Apsiribojama psichologinės kultūros įtakos pasauliečiams interpretacija. Pripažindamas visuomenės psichologinio mentaliteto reikšmę Vakarų pasaulyje, filosofas smerkia psychologizmą, t. y. siekius psichologiją matyti vietoje religijos, teologijos, politinių mokslų.

Darbo struktūrą sudaro įvadas, septynios darbo dalys ir išvados. Antroje dalyje bus aprašyta psichologinės kultūros reikšmė žmonių moralei. Trečioje dalyje apibūdinama A. Paškaus nuomonė apie menkavertiškumo apraiškas šiandieniniame Lietuvos gyvenime. Ketvirtoje dalyje aprašomos sekuliarizacijos pasekmės visuomenėje. Penkta dalis skirta A. Paškaus sekuliarinio humanizmo įvertinimui. Šeštoje dalyje bus apžvelgiamos alternatyvinės religijos priklausančios taip Naujojo amžiaus judėjimui. Septinta dalis skirta simbolių ir ženklų reikšmei. Po darbo išvadų pateikiamas literatūros sąrašas.

Rašant šį darbą buvo remtasi šešiais Antano Paškaus darbais¹. Pasirinktos nagrinėti tos A. Paškaus knygos, kuriose yra nagrinėjama aktuali Vakarų pasaulio, tame tarpe ir Lietuvos, žmonėms problematika. Daugelyje Lietuvos miestų gatvių galima sutikti žmones kviečiančius apsilankyti naujose sektose, rasti jose išsigelbėjimą arba bent jau joms paaukoti. Lietuvoje iki šiol nerimsta disputai dėl sovietinių simbolių ant Vilniaus Žaliojo ir Kauno Aleksoto tiltų. Kyla klausimas ar jie gali neįsisąmonintai paveikti žmonių vertinimus apie praėjusius laikus. Teoriniai A. Paškaus simbolių poveikio nagrinėjimai netikėtai tampa aktualūs Lietuvos žmonėms. A. Paškaus keliamos idėjos buvo palygintos su kitų egzilio ir Lietuvos autorių darbais.

¹ Paškus A. Dievai, dvasios ir žmonės „naujamajame amžiuje“. Kaunas, 1993; Idem. Idėjų sankryžoje. Kritinis skerspjuvis. Kaunas, 1992; Idem. Krikščionis psichologinėje kultūroje. Kritinis skerspjuvis. Chicago, 1989; Idem. Sąžinė psichologiniu požiūriu. Chicago, 1991; Idem. Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien. Kaunas, 1998; Idem. Žvilgsnis į pasaulėžiūrinę aplinką, šventovę, save. Kaunas, 2002.

PSICHOLOGINĖ KULTŪRA

Šiandieninėje Vakarų kultūroje labai paplito įvairūs psichoterapijos būdai. Jų išgalėjimą lėmė daugelis psichologijos mokyklų. Antanas Paškus nurodo, kad šiandien jau priskaičiuojama daugiau nei du šimtai skirtingų psichologijos mokyklų, aiškinančių psichoterapijos pagrindus. Psichoterapijos metodų yra kur kas daugiau, apie dešimt tūkstančių. Visuomenės susidomėjimą psichoterapija didele dalimi lėmė psichoanalizė. Tačiau visuomenės psichologinė kultūra dideliu mastu yra sąlygota ne tik psichoanalizės, bet ir humanistinės psichologijos. Gana neigiamai traktuodamas psichoanalizės psichoterapijos metodus, Antanas Paškus pripažįsta jos nemažą indėlį į psichologijos mokslą, pabrėždamas psichoanalizės įtaką tomistinei psichologijai. „Tomistinė psichologija nebepajėgia nušviesti subtilių dabarties žmogaus etninių problemų. Psichoanalitinė asmenybės teorija šiam tikslui daug efektyviau pasitarnauja“².

Vienas svarbiausių terapinės kultūros³ principų, savęs realizavimas ir aktualizavimas. Visapusiškas poreikių patenkinimas yra propaguojamas humanistinės psichologijos. Antanas Paškus siejasi, kad savęs realizavimo poreikiai yra užgožę visas kitas gyvenimo vertybes ir tapę savęs garbinimo kultu. Žinoma, autorius turėjo omenyje Jungtines Amerikos Valstijas, nes ten pagal atliktas apklausas, apie aštuoniasdešimt procentų ieškotų pagalbos pas psichoterapeutus, jei tik atsidurtų sunkiose gyvenimo sąlygose.

Terapinė kultūra neigiamai paveikė ir JAV lietuvių religinį gyvenimą, nes savipildos ieškojimas tapo pagrindiniu gyvenimo tikslu. Yra „užtrinama savitumo riba tarp krikščionybės ir humanizmo, tarp gamtos ir antgamtės“⁴. Panašiai kritikuoja vien tik savipildos siekio propagavimą ir kitas lietuvių emigracijos atstovas Kęstutis Trimakas, teigdamas, kad „dvasingumo keliai tvirtai atsiremia tik į asmeninio Dievo tikrovę ir randą paramą tik Jame“⁵.

Anot A. Paškaus pasitenkinimas savimi terapinėje kultūroje yra traktuojamas kaip svarbiausia teisė, nekreipiant dėmesio į kitas. Dar niekada istorijoje nebuvo tokio susidomėjimo kaip dabar savityra, savęs aktualizavimu. Išsivystė narcisizmas, nesveikas domėjimasis savimi. Emocinė gerovė tampa didžiausiu gyvenimo gėriu. Antanas Paškus apkaltina humanistinę psichologiją, nes jo nuomone narcisizmo šaknys yra humanistinės psichologijos žmogaus laisvės ir žmogaus tobulėjimo akcentavime. Priklašama humanistinei psichologijai, kad ji neskirsto žmogaus impulsų į gerus ir blogus. Moraliųjų ir dvasinių vertybių atžvilgiu humanistinė psichologija yra realiatyvistinė. „Ji skatina žmones rinktis arba susikurti savas vertybes ir priešintis kitų (iš šalies) „užkrautoms“ vertybėms, nors jos būtų ir religinės“⁶. Vertybių sureliatyvinimas vien tik laisvės pabrėžimas išprovokuoja jaunąją kartą manyti, kad visi kas mane moralizuoja, mane engia. Visos institucijos, kurios nėra mano rinktos, yra mano priešas. Visa ką, kas yra užkrauta kitų, reikia išmesti. Nuosekliai išpažįstant šią nuostatą reikia atsisakyti pareigų tautai, ar visuomenei, jei jos yra primestos iš šalies. Antanas Paškus kaip ir kiti emigracijoje gyvenę lietuvių filosofai Antanas Maceina, Juozas Girnius pabrėžė, „kad laisvė negali likti be vertybių. Antraip – laisvė arba pervertinama, žmonės tampa laisvės fanatikais, kurie vėl griebiasi prievartos, arba atsiduoda savo malonumų tenkinimui“⁷.

Terapinei kultūrai atsirasti ir subjoti reikalingos dvi sąlygos: pertekliaus ekonomika ir sekuliaristinis požiūris į pasaulį ir visuomenę. Jei žmogus turi skirti visas jėgas išgyvenimui, jis neturi galimybių atkreipti dėmesio į kitas ne pirmo svarbumo sritis, nes visą energiją skiria buitiniams dalykams. Terapinės kultūros pirmieji puoselėtojai buvo inteligentijos elito atstovai. Ši kultūra pasirodė „visa savo galia tik vakarietiškoje pertekliaus visuomenėje, kuri leidžia žmogui kokybiškai gyventi“⁸. Sekuliaristinė pasaulėžiūra kreipia žmogų pasitikėti vien tik mokslo pasiekimais, į pasaulį žvelgti per žemiškos tikrovės prizmę. Antanas Paškus pastebi, kad psichoterapiniuose seansuose reikia susilaikyti nuo savo paciento moralinio vertinimo. Atėjęs pagalbos žmogus turi pasijusti esąs jam palankioje atmosferoje, kad galėtų laisvai bendrauti su terapeutu, nebijodamas

² Antanas Paškus. Idėjų sankryžoje. Kritinis skerspjūvis. Kaunas, 1992. p.38.

³ Terapinė kultūra iš esmės reiškia psichoterapinę, tačiau Antanas Paškus yra linkęs vartoti žodį terapinis, ir todėl referate taip pat yra vartojamas terminas „terapinė kultūra“.

⁴ Antanas Paškus. Krikščionis psichologinėje kultūroje. Kritinis skerspjūvis. Chicago, 1989, P.103.

⁵ Kęstutis A. Trimakas. Žmogaus aukščiausi skrydžiai. Kaunas, 1996. P. 124.

⁶ Antanas Paškus. Žvilgsnis į pasaulėžiūrinę aplinką, šventovę, save. Kaunas, 2002, P.58.

⁷ Lietuvos filosofinė mintis. Chrestomatija. Sud. Gediminas Mikėlaitis. Vilnius, 1996, P.283.

⁸ Antanas Paškus. Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien. Kaunas, 1998., P.107.

būti smerkiamu. Labai problematiškas moralės požiūriu yra atlaidumo ir psichoterapinės praktikos perkėlimas į kitas žmonių bendravimo sritis. Susilaikymas nuo asmens moralinio vertinimo yra traktuojamas kaip būtina bendravimo sąlyga. Kai įsigalioja principas, kad negalima vertinti kito asmens poelgio moralumo – nemoralumo prasme, nebeįmanoma pasakyti, ar, pavyzdžiui, holokausto dalyviai elgiasi moraliai ar nemoraliai. Antanas Paškus pastebi, kai atlaidumo nuostata iš psichologų kabineto yra perkeliama į visuomenę, sumenkinama jos narių atsakomybė už savo poelgius. Jis palankiai vertina Chistophero Lascho nuomonę, kad negali būti kultūros be draudimų, nes moralinių reikalavimų visuma ir sudaro kultūrą. Jungtines Amerikos Valstijas galima traktuoti kaip visuomenę be kultūros, nes joje „nieko nėra šventa ir todėl nieko nėra draudžiamo“⁹. Tačiau kultūrą galima traktuoti ir kaip pasaulėžiūrą kuri taikoma privataus ir viešo gyvenimo reiškiniams nušviesti. Šia prasme reikia traktuoti ir terapinę kultūrą. Jos tikslas išvaduoti asmenybę nuo bendruomeninių normų, suteikti asmenybei teisę laisvai pasirinkti gyvenimo stilių. Terapinė kultūra yra nusimetanti pareigas kultūra, nes siekia panaikinti pareigų reikalaujančias institucijas, arba bent nuo jų nutolti, nerodyti tokioms institucijoms lojalumo.

Antano Paškaus nuomone tokia visiško nuolaidumo atmosfera nėra toleruotina Katalikų Bažnyčios požiūriu. Teologo nuomone nėra balsas tyruose. Panašiai mąstė Lietuvos religijotyrininkas Gintaras Beresnevičius, pareiškęs, kad Katalikų Bažnyčia „vienintelė sugeba, išdrįsta pasakyti „ne“ šiame vertybinius orientyrus pametusiam pasaulyje. Ji leidžia orientuotis, susiprasti, sustoti, apsidairyti, susivokti“¹⁰. Tokia Bažnyčios pozicija pavojinga vartotojiškai visuomenei. Gintaras Beresnevičius mąsto, kad pasipriešinti sakant „ne“ vartotojiškumui reikia per aiškinimą, propagavimą savo idėjų. Būtina eiti procesų priešakyje, stengtis juos valdyti. Nereikia kreipti dėmesio į žiniasklaidos išpuolius. Vertybių valdymui nėra tinkamesnio instituto kaip Bažnyčia. Vertybes reikia komentuoti. Katalikų laikraščiai ir žurnalai turi ezopiškai teigti savo idėjas, subtiliai vartoti reklamos stilistiką. Tarp eilučių būtina reklamuoti savo idėjas, nesusieti savęs su jokiais partinėmis nuostatomis.

Atsiradusius industrinėse visuomenėse asmenybės kaitos pokyčius pastebi ir kitas, pagal idėjines nuostatas labai skirtingas nuo Antano Paškaus, lietuvių išeivijos atstovas Vytautas Kavolis. Pertekliaus ekonomika pakeičia žmonių „požiūrius į ideologiją bei moralės normas ir net santykius su gamta. Pradedama jaustis „nepriklausomais“ nuo savo prigimties“¹¹. Be to, pertekliaus ekonomika sukelia vartotojišką orientaciją, kuri skatina nepraleisti jokių pasitenkinimo šaltinių. Vartotojiškai orientacijai įgavus nematerialinę formą „godžiai prarijami vienas po kito meno kūriniai, vedybos, pati įvairiausia mistika, revoliucijos, kultūrų vertinimai“¹². Tačiau asmenybės pokyčiai atsiradę pertekliaus ekonomikoje Vytauto Kavolio nėra taip pesimistiškai kaip Antano Paškaus traktuojami. Perteklius pasak Antano Kavolio formuoja mažesnę poreikį būti vergiškai nuolaidžiam. Tiesa, remdamasis sociologų tyrimo duomenimis, jis priverstas pripažinti, kad perteklius gali susilpninti asmens sugebėjimą priešintis jėgoms, kėsinančioms į jo nepriklausomumą.

MENKAVERTIŠKUMAS IR JO PASEKMĖS

Žmones verčia ieškoti pagalbos pas psichoterapeutus, ar įvairias religines sekas menkavertiškumo jausmas. Ši asmenybės aspektą nuodugnai aprašė buvęs Sigmundo Freudo pasekėjas, vėliau sukūręs savitą psichoanalizės mokyklą Alfredas Adleris. Tam tikro intensyvumo menkavertiškumo jausmas yra universalus dalykas, tačiau pakliuvus į perdėto menkavertiškumo spąstus gresia neadekvatus elgesys.

Dėl menkavertiškumo, nesvarbu ar tai būtų asmeninis ar kolektyvinis, linkstama menkinti laimėjimų vertę srityse, kuriose individas arba grupė negali nieko vertingo pasiekti, ir pervertinti savo pasiekimų vertę. Kitų tautų menkinimas yra menkavertiškumo požymis. Kaltės vertimas kitiems už nepasisekimus taip pat nurodo menkavertiškumą. Antano Paškaus nuomone, Lietuvoje vis dar yra paplitusi mada už visas šalies negeroves kaltinti buvusį Seimo pirmininką Vytautą Landsbergį. Jis taip pat pastebi, kad Leninas vartojo daugybę psichologinės propagandos universalių priemonių. Viena iš jų įtikinti visuomenę, kad visų bėdų priežastis kiti.

⁹ Antanas Paškus. Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien. Kaunas, 1998, P.166.

¹⁰ Gintaras Beresnevičius. Naujojo atgimimo išvakarės. Vilnius, 2005, P.22.

¹¹ Vytautas Kavolis. Kultūrinė psichologija. Vilnius, 1995, P.69.

¹² Ten pat, P.72.

Sunaikinus „tą kitą“ (pavyzdžiui kapitalizmą) išnyks ir blogis. Vėliau tarp Vakarų marksistų blogio išikūnijimu tapo Jungtinės Amerikos Valstijos, kurios yra kaltinamos už visas pasaulio negeroves.

Antanas Paškus išvelgia menkavertiškumo apraiškas šiandieniniame Lietuvos gyvenime. Menkavertiškumas, pasireiškiantis panieka savo tautai, gali paskatinti individą išsižadėti savo tėvynės ir tapti kosmopolitu - „pasaulio piliečiu“. Dalis Lietuvos inteligentijos yra kaltinama dėl tautinės sąmonės nebuvimo. Tokie inteligentai yra linkę pridengti savo abejingumą kosmopolitizmu ir pasaulio pilietiškumu. Antanas Paškus pritaria Juozo Girniaus minčiai, kad „visi kosmopolitai nejučia tautos savito vertingumo ir nusideda utopizmu, tikėdamiesi tautų išnykimo“¹³. Laukto tautinių ribų išnykimo neįvyko. Dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje „tautiškumas tebėra toks gyvybingas, toks intensyvus ir aistringas, kaip niekada istorijoje“¹⁴.

Savotiškai Antanas Paškus aiškina svetimų kalbos žodžių, kai yra gerų lietuviškų atitikmenų, paplitimą šiandieninėje lietuvių spaudoje ir moksliniuose straipsniuose. Jis iškėlė hipotezę, kad paplitęs kitų kalbų žodžių vartojimas yra sąlygotas kolektyvinio menkavertiškumo. „Jis paeina ne iš individo asmeninio gyvenimo, bet iš jo priklausymo kuriai nors grupei ir iš to, kokia vertė jai priskiriama“¹⁵. Kolektyvinis menkavertiškumas perdėto skolinių vartojimo atveju tampa tautiniu menkavertiškumu, kitaip tariant tautinio menkavertiškumo jausmas verčia vartoti nereikalingus skolinius. Antanas Paškus, remdamasis psichoanalize, pritaria minčiai, kad nuo menkavertiškumo pajautos individai ar grupės ginasi psichologiniais gynybos mechanizmais. Grupinio menkavertiškumo atveju labiausiai paplitęs yra identifikacijos mechanizmas. „Šiuo sąmoniniu vyksmu tapatinamasi su kitu ar kitais: įžymesniu asmeniu, garsia institucija, aukštesnės civilizacijos kraštu ar politiškai stipresne šalimi, ar su visu tuo, kas tam tikru laiku būna madinga“¹⁶. Keliama prielaida, kad šis ar panašus sąmoninis motyvas skatina vartoti svetimžodžius, nepaisant kad gimtoje kalboje yra lygiareikšmių žodžių. Antanas Paškus pateikia pavyzdžių, kad jam uždavus klausimą, kodėl buvo pavartotas tas ar kitas svetimžodis, buvo atsakyta, kad atitinkami lietuviški žodžiai yra paprasti ir kaimietiški. Pavyzdžiui, pasiteiravus, kodėl katalikiškų mokyklų sambūriai yra vadinami ne „draugijomis“ ar „sajungomis“, o „asociacijomis“, buvo atsakyta, kad „draugija“ yra nudėvėtas, kaimietiškas žodis, o „asociacija“ kur kas modernesnis. Panašiai atsakė mokytoja, jos paklausus, kodėl ji užuot sakiusi „prie lentos“ sako „prie stendo“. „Prie lentos“ per daug paprastas, kaimietiškas žodis. Ar tik ne dėl tų pačių sąmoninių motyvų, su kuriais ginamasi nuo menkavertiškumo pajautos, akademijos ir institutai buvo pavadinti universitetais. Antanas Paškus teigia, kad davus žemės ūkio akademijai ir medicinos mokyklai universiteto vardą prasilenkta su pačia universiteto samprata. Išviršinio blizgesio pavyzdžių galima pateikti ir daugiau. Nebeliko pirmininkų – tik prezidentai, kalbos taisytojai pavirto redaktorais, patarėjai – konsultantais. Pateikti pavyzdžiai verčia manyti, kad tapo būdinga „nebūti tuo kas esi, kelti savivertės pajautą išorinėmis priemonėmis, ne vidine savo paties žmogiška verte, bet šliejimosi prie didesnių, jei jau ne prie „homo sovieticus“ tai bent prie išivaizduoto „homo europeus“, o gal ir prie „homo americanus“. Kaip kadaise inteligentinė tautos vadovybė – bajorija veržte veržėsi į lenkų kultūrą ir į lenkų kalbą, taip šiuometinė inteligentija (bent jau dalis) kartoja tą patį, tik jos veržimosi kryptis kitokia – europietiška, amerikietiška kultūra“¹⁷.

Kiek Antanas Paškus yra teisus mesdamas užuominą, kad „taurus lietuvis stumiamas į tautos gyvenimo periferiją, pavadinus jį infantilisku nacionalistu“¹⁸, nėra paprasta atsakyti. Tikėtina, kad kiek sutirština spalvas. Surasti tinkamą lietuvišką atitikmenį kuriam nors užsienio kalba vartojamam terminui reikia pastangų. Daug paprasčiau jį pasiskolinti.

Visus skolinius, kurie turi lietuviškus atitikmenis, Antanas Paškus be jokių išlygų priskiria barbarizmams. Pavyzdžiui, tokie žodžiai, kaip kontraktas, sertifikatas, licenzija, monstras, publikacija yra barbarizmai, nes jiems gerai atitinka lietuviški žodžiai: sutartis, pažymėjimas, leidimas, pabaisa, leidinys. Nėra prasmės vartoti skolinį turint lietuvišką žodį. Kai kuriais atvejais skolinio vartojimas net sukelia dviprasmybę. Lietuvoje leidžiamuose leidiniuose be jokio reikalo yra vartojamas žodis „nacionalinis“. Lietuvių kalboje jam atitinka du žodžiai: valstybinis ir tautinis. Rašoma ir sakoma „nacionalinės mažumos“, „nacionalinė savimonė“,

¹³ Antanas Paškus. Žvilgsnis į pasaulėžiūrinę aplinką, šventovę, save. Kaunas, 2002, P. 206.

¹⁴ Ten pat, P.206.

¹⁵ Ten pat, P.204.

¹⁶ Ten pat, P. 221.

¹⁷ Ten pat, P.224-225.

¹⁸ Ten pat, P.225.

„nacionalinis pasididžiavimas“, „nacionalinis atgimimas“. Visais šiais atvejais nacionalinis turi prasmę tautinis. Vietoje nacionalinė premija, nacionalinė biblioteka, nacionalinė galerija reikėtų vartoti valstybinę premija, valstybinę biblioteka, valstybinę galerija. Skolinio „nacionalinis“ panaudojimas, kai yra du tikslūs lietuviški atitikmenys yra nepateisinamas. Kai rašoma apie nacionalinius interesus net nėra aišku, kas turima omenyje, valstybiniai ar tautiniai interesai.

Rašydamas apie netinkamą skolinių vartojimą Antanas Paškus pastebi, kad tik iš dalies šią praktiką galima paaiškinti sovietinės okupacijos liekamuoju poveikiu. Pripratus vartoti žodį „nacionalinis“, sunku atsikratyti šio įpročio. Tačiau anglicizmų šiuo įpročiu jokių būdu paaiškinti negalima.

Tendenciją vietoje žodžio „tauta“ dažnai vartoti žodį „nacija“ galima aiškinti tuo, kad tauta savo turiniu neapima visų Lietuvos gyventojų, ir todėl daugeliu atveju šis žodis gali būti nepriimtina mažumoms. Netinka, pavyzdžiui, kviesti puoselėti tautinę kultūrą. Geriau sakyti ir rašyti nacionalinė kultūra, nes ją kuria lietuviai, lenkai, rusai, totoriai ir kiti Lietuvos gyventojai. Toks žodžio „tauta“ ir jo vedinių vartojimo vengimas nėra priimtinas Antanui Paškui. Jis teigia, gal būt, tai tinka Jungtinėms Amerikos Valstijoms, kurios susiformavo iš įvairių tautų emigrantų, kurie dabar yra vadinami etnikais. Lietuva nėra imigrantų šalis, kurios gyventojų masei tiktų „nacijos“ vardas. „Diskutuojama etniškumo vieta visuomenėje, etninė muzika, etninės kultūros vystymas, etninė krikščioniškoji kultūra, etninė savimonė ir panašiai“. A. Paškus klausia ar viskas yra etniška, kur dingio „tautinė krikščioniškoji kultūra, tautinė savimonė?“¹⁹. Tautiškumas vis dar yra Antanui Paškui didelė vertybė.

Reikia pabrėžti, kad tarp A. Paškaus minimų skolinių ir lietuviškų žodžių nėra lygiavertiškumo. Pavyzdžiui, asociacija apibūdina ne tik pavienių asmenų, bet ir organizacijų susivienijimą bendrai veiklai. Šiuo terminu pabrėžiama, kad asociacijos nariai, tarkime, organizacijos, išlaiko savarankiškumą. Šio aspekto neperteikia A. Paškaus terminas draugija. Teisus Algirdas Julius Greimas teigdamas, kad „kalba žmogui tarnauti, o ne žmogus kalbai skirtas yra“²⁰. Jis išjuokia pliažą „sulietuvinimą“ jį pakeičiant paplūdimiu. Pasak A. J. Greimo tokios pastangos reiškia skurdinti kalbą, o ne ją tobulinti. Pliažas (kaitinimosi prie jūros ar upės vieta) ir paplūdimys (smėlėta pakrantė) yra dvi skirtingos sąvokos. Jei A. J. Greimas būtų susipažinęs su aukščiau išdėstytais A. Paškaus samprotavimais, greičiausiai jis jiems nepritartų.

SEKULIARIZACIJA

Antanas Paškus mano, kad šiandieniniam pasauliui yra būdinga sureliatyvinti žmogiškas aspiracijas. Modernizacija vyksta per diferenciaciją, t.y. ankstesnėse kultūrose susietų dalykų išskaidymą. Dabartinėse visuomenėse namai atskiriami nuo darbo vietos, ekonomika nuo politikos, politika nuo religijos, kultūra nuo religijos, Bažnyčia nuo visuomenės. Valstybė tampa neutrali religijų atžvilgiu, pagarbiai traktuoja visų rasių ir įsitikinimų žmonės. Modernioji psichologija ir mokslas yra antropocentrizmo šaltinis. Žmogus yra visatos centras, o pasaulį reikia aiškinti per žmogaus patyrimo požiūrį. Bet tokia traktuotė yra nebeįmanoma „branginti pasaulyje bet kokią prasmenį ar reiškinį, kurie nėra patirties padaryti ar sukurti“²¹. Netechninėje visuomenėje buvo išvystyta aukštesnio proto veikla. Šiuolaikinė technologinė visuomenė skatina pragmatinį ir skeptišką pažinimo būdą. Mokslinis pažinimo būdas yra traktuojamas kaip pranašesnis už kitus, pavyzdžiui, filosofinį. Mokslinis mąstymo būdas yra būdingas ne tik mokslininkams ir inžinieriams, bet tam tikru mastu visiems technologijos gaminių naudotojams. Toks proto nusiteikimas veda prie sekularizacijos, kuri reiškia pasauliškumą ir nereligiškumą. Antanas Paškus pripažįsta, kad sekularizmas yra tradicinių krikščioniškų religijų pakaitalas, visus reiškinius aiškinantis žemiškomis kategorijomis. Taip pat jis pabrėžia, kad sekularizmas „atmeta anapusines religines vertybes ir priežastis kaip iliuzijas, užkertančias žmogui kelią į laisvą ir vertingą egzistenciją“²². Daroma išvada, kad sekularizmas yra ateistinė ideologija.

A. Paškus nepatenkintas bet kokia pažiūra, pagal kurią nėra pakankamai argumentų tikėjimui antgamtinu pasauliu. Egzilio autoriai įvairiai traktavo tikėjimo ir netikėjimo reikšmę. Pavyzdžiui A. J. Greimas rašė, kad

¹⁹ Ten pat, P. 226.

²⁰ Algirdas J. Greimas. Iš arti ir iš toli. Vilnius, 1991. P. 350-351.

²¹ Ten pat, P.34.

²² Ten pat, P.18.

katalikų autoriai maišo religiją su morale. Tikėjimas nėra aukštesnė vertybė nei netikėjimas. Anot jo „mes netikėliai galime suprasti tikinčiuosius, o jie to negali“²³.

Antanas Paškus kartais savo darbuose skiria sekuliarizaciją nuo sekuliarizmo. Sekuliarizmas yra traktuojamas kaip visą žmogiškąją tikrovę apibūdinanti pasaulėžiūra. Sekuliarizacija yra suprantama kaip „savarankiškumo pripažinimas tam tikroms patirtinėms sritims, kaip antai gamtos mokslams, medicinai, technikai ir t.t.“²⁴ Sekuliarizacija jo nuomone yra suderinama su krikščionyste, tačiau sekuliarizmas yra priešinga religiniam tikėjimui ateistine ideologija. Tačiau autorius nėra nuoseklus skirdamas sekuliarizaciją nuo sekuliarizmo. Toje pačioje knygoje, keliomis dešimtėmis puslapių aukščiau nuo pateiktos citatos yra rašoma „sekuliarizacija reiškia atmetimą visko, kas tik susiję su teologija, bandymas galvoti, ir gyventi atsiremiant tik į patį žmogų... Žmonės nebėra Bažnyčios ir religijos globoje“²⁵. Antanas Paškus daro išvadą, kad, matyt, sekuliarizacija jau yra nebesulaikoma. Kultūra ir visuomeninių gyvenimų jau nelemia Bažnyčios autoritetas.

Antano Paškaus nuomone, šiuolaikinė karta neturėdama kosminio sąjungininko t.y. (Dievo) puola į neviltį. Norėdami jos išvengti žmonės griebiasi visko, net savo sunaikinimo. Traukimasis iš istorijos taip pat yra viena iš priemonių beviltiškumui nugalėti. Kai žmogus pastebi, kad ateities nėra, nes ji blogesnė už praeitį ir dabartį, jis neatsispiria pagundai būti amžiname dabar. Toks žmogus sukuria prarasto rojus mitą, grįžta į ciklinį laiko pergyvenimą, nesistengia kovoti už žmonijos ateitį. „Šitoks nirvaninis būvis ir yra ne kas kita, kaip pasitraukimas iš istorijos, atsisakymas dalyvauti istorijos vyksme“²⁶. Žmogus tenkinasi momentiniu pasitenkinimu. Ši būseną tarnauja jausminiams ir egocentriniams poreikiams tenkinti. Istorijos bėgliai, būdami savo poreikių vergais, stengiasi atgaivinti rytietišką nirvanos mitą.

Anot A. Paškaus sekuliarizuotuose Vakaruose daug kur psichologija pakeitė teologiją. Žmonės tapo psichologinės visuomenės piliečiai. Šioje visuomenėje žmogus yra susirūpinęs savuoju „aš“. Neatrodė, kad tokia dalykų padėtis Antaną Pašką džiugintų. Jis pastebi, kad visuomenėje tarpsta susvetimėjimas, apatija, nuobodulys, cinizmas, beprasmiškumas, rezignacija ir t.t. Visos tos negerovės kyla dėl vertybių nuvertinimo.

A. Paškaus mintis, kad žmogus be vertybių ir įsipareigojimų visuomenėje gali tapti laisvės fanatiku, gerai derinasi su kitų egzilio atstovų nuomone. Jam artimas pagal idėines vertybes Justinas Pikūnas pritaria A. Paškaus minčiai, kad „neįgydamas vertybių, suteikiančių gyvenimo prasmę, jaunimas yra plukdomas į agnosticizmo pelkes ir narkotikų vergiją“²⁷. Neprieštarauja A. Paškaus idėjoms apie vertybių svarbą ir kitos filosofinės pakraipos atstovo A.J. Greimo mintis, kad „žmogaus veikla, tai savęs įrašymas į bendražmogiškąją veiklą, sąmoningas prisidėjimas prie istorinio proceso“²⁸. Suprantama A. J. Greimo požiūris nėra identiškas katalikybės pažiūras propaguojančiam A. Paškui. Patyręs prancūzų filosofų įtaką A. J. Greimas mano, kad vertybių sistema gali būti pagrįsta žmogaus pažinimu be antgamtinių jėgų įsikišimo.

NAUJOJO AMŽIAUS JUDĖJIMAS

Antanas Paškus cituoja Mircea Eliade mintį, kad „pagrindinis dvidešimtojo amžiaus reiškinys nebuvo ir nebus proletariato revoliucija, bet atradimas neeuropiečio žmogaus ir jo dvasinio pasaulio“²⁹. Neeuropinių tradicijų pažiūros intensyviai skverbiasi į Rytų Europą ir „bando pripildyti proletariato revoliucijos paliktą tuštumą“³⁰. Knygoje „Dievai, dvasios ir žmonės“ nuodugnai yra nagrinėjamas dvidešimtojo amžiaus antroje pusėje Vakarų kultūroje atsiradęs judėjimas, įgavęs „Naujojo amžiaus“ vardą. Antanas Paškus nagrinėja priežastis, kurios jo nuomone sąlygojo nevienalyčio Naujojo amžiaus srovių skverbimąsi į Vakarų kultūrą. Autorius pabrėžia, kad civilizacijų istorijoje galima išskirti du organizacijos tipus: sekuliarinį ir sakralinį. Fizinis išlikimas sekuliarinės organizacijos uždavinys. Sakralinė organizacija turi užtikrinti žmogaus akstinus,

²³ Algirdas J. Greimas. Iš arti ir iš toli. Vilnius, 1991. P. 337.

²⁴ Antanas Paškus. Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien, Kaunas, 1998, P.162.

²⁵ Ten pat, P.85.

²⁶ Ten pat. P.168.

²⁷ Justinas Pikūnas. Nuo asmens iki asmenybės. Chicago, 1990. P. 135.

²⁸ Lietuvos filosofinė mintis. Chrestomatija. Sud. Gediminas Mikelaitys. Vilnius, 1996. P. 307.

²⁹ Antanas Paškus. Dievai, dvasios ir žmonės „naujajame amžiuje“. Kaunas, 1993, P.5.

³⁰ Ten pat, P.5.

nukreiptus „kosminio susilietimo arba metakosminės žmogiškos gyvenimo aplinkos link“³¹. Vakarų religijose ši metakosminė aplinka yra vadinama Dievu. Žmoguje šias dvi akstinių rūšis vadiname fizine ir metafizine. Jas reikia skirti. Svarbu, kad visuomenėje sekuliarinė ir sakralinės struktūros būtų nesupainiotos, nes kitaip bus prarasta pusiausvyra tiek individo viduje, tiek visuomenėje. Tačiau išlaikyti šią pusiausvyrą yra sunku. Antanas Paškus pritaria įvairių autorių mintims, kad mūsų gyvenamajame pasaulyje nėra tikrų vertybių, išskyrus rinkos vertybes. Laisvoji rinka ardo šeimą. Tėvams dirbant vaikai yra paliekami televizijos globai. „Šeima, bažnyčia, mokykla ar tauta nebeduoda jų nariui emocinės šilumos, vertybinės šviesos ar gyvenimo krypties“³². Antanas Paškus pritaria popiežiaus Jono Pauliaus II nurodytiems trims pagrindiniams veiksniams, kurie paruošia dirvą Naujojo amžiaus ir panašioms į jį judėjimams. Šiais veiksniais yra pasaulėžiūra (sekuliarizmas ir reliatyvizmas), ekonominės pažiūros (vartotojiškumas, hedonizmas) ir religijos padėtis (nutolimas nuo krikščionybės).

Naujojo Amžiaus judėjimui priklausančius kultus ir sektas Antanas Paškus vadina naujomis arba alternatyvinėmis religijomis. Jos gali užimti krikščionybės vietą. Naujojo amžiaus judėjimui yra priskiriama: scientologijos bažnyčia, susivienijimo bažnyčia, savęs pagerinimo programos, o taip pat daugybe guru, „kurie maišo psichoterapijos metodus su rytų misticizmu, kerėjimu, okultizmu, gydomąja piramidžių ir kvarco kristalų galia“³³.

Ankščiau dažniausiai į alternatyvias religijas įsiliedavo visuomenės atstumtieji, bedaliai ir beteisiai. Tokia religija buvo krikščionybė pirmaisiais Romos imperijos amžiais. Tačiau Naujojo amžiaus religijų sekėjai yra išeiviai iš vidurinės ar aukštesnės klasių. Psychodelinių narkotikų paplitimą A. Paškus taip pat sieja su pasiturinčių šeimų gyvenimo stiliumi, pasižyminčiu geranorišku, bet be gilesnių emocinių pergyvenimų bendravimu³⁴.

Į sektas stojantys žmonės yra pakankamai talentingi ir išsilavinę, idealistiškai nusiteikę, turintys profesiją, siekiantys geresnio pasaulio sutvarkymo žmonės. Nemažą dalį naujų religijų narių sudaro aštuoniolikos – dvidešimt aštuonių metų individai. Jiems šiuo metu tenka priimti svarbius sprendimus pasirenkant profesiją, kuriant šeimą. Nors gal dalis išitraukiančių į alternatyvias religijas yra nusivylę savais ieškojimais, prispausti gyvenimo sunkumų, vis tik kaip rodo tyrimai didesnė dalis (daugiau nei septyniasdešimt procentų) prieš įstodami į religines grupes neturi jokių psichologinių problemų. Nauji religinių sektų nariai dažniausiai pagal psichologines ypatybes yra normalūs visuomenės nariai. Naujų religijų nariais gali tapti ir vyresnio pensinio amžiaus žmonės, kurie dėl vienu ar kitu priežasčių jaučiasi vieniši. Draugiškumo parodymas iš verbuotojų pusės gali paskatinti juos tapti religinių sektų nariais. Jais tampa žmonės iš įvairių didžiųjų religijų, pavyzdžiui, protestantų, katalikų, judaizmo.

Mobilumą tarp religinių grupių, gal būt, lemia pasikeitusios paskutiniiais dešimtmečiais kultūros sąlygos Vakaruose. Antanas Paškus teigia, kad šiais laikais krikščioniškos kultūros, kitaip tariant, krikščioniško pasaulio Vakaruose jau nebėra. Krikščionybė dar yra išlikusi. Tačiau tautą ar visuomenę galima laikyti krikščioniška tik tada, kurios visas gyvenimas: ekonominis, politinis, teisinis, moralinis yra tiesiogiai sąlygojamas Evangelijos. „Šiandien jau nebėra pasaulyje tautos, kurios politinis, ekonominis, ar teisinis gyvenimas būtų grindžiamas Evangelijos principais“³⁵.

Nėra išimtis ir nepriklausomybę paskelbusi Lietuva. Ankstesnis normatyvinis kultūros audinys, kurį sudaro papročiai, įpročiai, tikėjimai, vertybės, visuomeniniai mitai suiro. Taip atsitikus kenčia individai. Praradę pasitikėjimą ankstesniais principais ir neišsiugdę naujų nesijaučia įpareigoti laikytis senųjų normų. Nutolę nuo ankstesnių institucijų jie tampa naujų sektų verbuotojų taikiniai.

Antanas Paškus gina Nobelio premijos laureato Aleksandro Solženicino kalbą, pasakytą 1978 metais Harvardo universitete. Savo kalboje jis propagavo aukojimosi principą bendrojo gėrio labui. Laikas Vakarams susirūpinti ne tik žmogaus teisėmis, bet ir jo pareigomis. Be jų išpildymo visuomenė tampa bejėgė prieš tam tikrų jėgų destruktivų poveikį. Jungtinių Amerikos Valstijų spaudoje rašytojo idėjos buvo pavadintos pavojingomis, išskylančiomis iš specifinių charakterio bruožų ir modernios Vakarų patirties nežinojimo. Antano Paškaus požiūriu, rašytojas, kviesdamas žmones didesniai pasiaukojimui pasiliko Vakaruose vyraujančios

³¹ Ten pat, P.190.

³² *Antanas Paškus*. Idėjų sankryžoje. Kritinis skerspjūvis. Kaunas, 1992, P. 118.

³³ *Antanas Paškus*. Sąžinė psichologiniu požiūriu. Chicago, 1991. P.141.

³⁴ L.K.M. Akademijos suvažiavimo darbai. IX T., 1982. P. 195-223.

³⁵ *Antanas Paškus*. Sąžinė psichologiniu požiūriu. Chicago, 1991. P.130.

socialinės ir politinės tradicijos rėmuose. Šią tradiciją pradėjo Senovės Graikijos mąstytojai. Ją tęsė Augustinas, Blezas Pascalis, Tomas More'as, Georgas Hegelis. Aleksandras Solženicinas tik įspėjo, kad nereikalaujant pareigų vykdymo ir pilietinės savigarbos nukenčia veiksmingas valstybės funkcionavimas. Antanas Paškus piktinasi JAV aukščiausiojo teismo sprendimu leidžiančiu viešai deginti tautos vėliavą kaip laisvės ženklą. Toks nutarimas ženklina „individualių laisvių be lygiagrečių pareigų apoteozę“³⁶.

Šio darbo autoriui nepavyko aptikti, kad kiti egzilio autoriai būtų taip išsamiai kaip A. Paškus nagrinėję naujų religijų siekius ir taktiką verbuojant naujus narius. Tik universalusis V.Kavolis negalėjo apeiti naujų religinių judėjimų temos. Jis pastebi, kad naujosios religijos „yra palaikomos vien organizaciniu manipuliavimu ir psichoterapija“³⁷. Jos neturi jokio etinio kūrybingumo. Ši išvada sutampa su A. Paškaus mintimis, kad naujų religinių sektų, įeinančių į naujojo amžiaus judėjimą, patrauklumas kyla iš terapinio metodo vartojimo ir manipuliavimo individo jausmais.

SIMBOLIAI IR ŽENKLAI

Antanas Paškus akcentuoja, kad žmonės gyvena simbolių ir ženklų pasaulyje. Jie abu ir simbolis ir ženklas yra labai svarbūs žmogaus egzistencijai ir psichologiniam nusiteikimui. Jų jokiū būdu nereikia painioti, nes jie reiškia skirtingus dalykus. Ženklas yra žinomo dalyko reprezentacija. Jis žymi tam tikro dalyko prasmę. Ir patys ženklai ir jų atstovaujami objektai žmogui yra žinomi. Pavyzdžiu gali būti kelio ženklai. Posūkio kelio ženklas reiškia, kad tuoj bus ir pats posūkis. Kalba taip pat priklauso ženklų, o ne simbolių sistemai. Ir pats žodis ir tai ką jis reiškia kalbos vartotojui yra žinomi. Dalykas, žymintis žinomą daiktą ar reiškinį, negali būti simboliu, o tik ženklu. „Priešingai, simbolis yra vaizdinys, arba atvaizdavimas, nurodantis ką nors asmeniškai nežinomą, paslaptį“³⁸.

Antanas Paškus pritaria Carlo Gustavo Jungo minčiai, kad simbolį galima apibūdinti „kaip galimą geriausią atvaizdavimą ar formuluotę reliatyviai nežinomo fakto, kuris vis dėl to nėra niekaip nemažiau atpažintas arba be įrodymų priimtas kaip egzistuojantis“³⁹. Jungo požiūriu žmogaus kolektyvinėje sąmonėje reiškiasi universalūs simboliai – archetipai. Nors dažnai racionali archetipų integracija yra negalima, tačiau archetipai, pasireiškiantys regėjimuose, sapnuose neretai yra tas „turinys, kuris kinta, tampa įsisąmonintu“⁴⁰. Antanas Paškus pritaria ir tai Jungo minčiai, kad simbolis nebūna visiškai abstraktus, bet yra išreiškiamas specifinėmis formomis, figūromis, vaizdiniais. Ar reiškinys, objektas bus simboliu, ar ženklu priklauso nuo individo sąmonės nuostatos. Žmogus privalo turėti gebėjimą ir reikiamą nuostatą traktuoti objektą kaip simbolį, nurodantį kažką labai svarbų ir prasmingą. Daug priklauso nuo asmenybės ypatybių. Vieni žmonės labiau linkę išvelgti kažką už fakto, o kiti apsiriboja vien tik faktų konstatavimu. Mąstytojo nuomone, kai kurie žmonės, ypač intelektualai, nieko daugiau negali suvokti, tik išorinį to, kas kitiems yra simbolis, aspektą. Logiškai suvokti simbolio negalima. Gal būt, ši simbolio ypatybė lemia, kad dauguma intelektualų religiniams simboliams yra abejingi. Katalikiškasis autorius pabrėžia, kad autentiškas simbolis niekada iki galo nebūna individui aiškus. Neracionali jo dalis veikia tik mūsų jausmus.

Simboliai reiškiasi kaip stipriai veikianti jėga. Sunku įsivaizduoti „kokius jausmus tam tikromis aplinkybėmis gali sukelti vėliava ar kryžius, ar, sakysime, žodis „Lietuva“ atgimimo sąjūdžio metu“⁴¹. Simbolis gali prarasti savo prasmę. Jis išlaiko savo paskirtį, kol turi prasmę, kol jį gaubia paslaptis. Ostija praras simbolio prasmę, jei ji individui reikš tik duonos paplotėlį, primanantį Paskutinę vakarienę.

Krikščionybėje simbolis yra traktuojamas kaip jutiminis vaizdas ar objektas, reprezentuojantis transcendentinę realybę. Antanas Paškus piktinasi, kai katalikų Bažnyčios pripažįstami sakramentai yra prilyginami įvairioms kolektyvinėms apeigoms, kaip tarkime, paauglio priėmimo į vyrus ritualas pagal Afrikos

³⁶ Ten pat, P.132.

³⁷ *Vytautas Kavolis*. Civilizacijų analizė. Vilnius, 1998. P. 270.

³⁸ *Antanas Paškus*. Žvilgsnis į pasaulėžiūrinę aplinką, šventovę, save. Kaunas, 2002, P.88.

³⁹ Ten pat, P.89.

⁴⁰ Ten pat, P.99.

⁴¹ Ten pat, P.92.

tautelių papročius., „Simbolis formuojasi patiriant ekstazę, aistrą ir šventą viziją. Ir taip jis tegali būti suprastas tik to asmens, kuris pats aktyviai išitraukia ir egzistencialiai dalyvauja simbolių sistemoje“⁴².

Antanas Paškus pritaria minčiai, kad beveik visose kultūrose dieviško ir žmogiško gyvenimo sritys yra atskirtos. Iškilmingos ir didingos apeigos skatina bendruomenę vadovautis ypatingomis vertybėmis, tikėjimu, tautos meile, solidarumu. Religiniai simboliai irgi turi tą pačią reikšmę. Komunistiniuose kraštuose vietoje religinių simbolių įvesti pseudoreliginiai simboliai. Praradus sakralinės tikrovės matmenį žmogaus gyvenimas nuskursta. Jo negali pakeisti joks materialinio gyvenimo lygis ir jokia terapinė kultūra.

Antanas Paškus solidarizuojasi su daugeliu autorių, manančiu, kad Karlo Markso ir jo pasekėjų apie socializmo pergalę pranašystes neišsipildė, kad taip vadinami „istoriniai dėsniai“ yra tik paprasti psichologinio tikrumo simboliai. Marksizmas atlieka religinę funkciją, nors jis ir yra religijos karikatūra, nes savo teiginius pristato kaip mokslinę sistemą. Susižavėjimas marksizmu yra iškreiptas religinis jausmas, patenkinantis žmogų emociškai, sukeliantis didelę savivertę. Pritariama Viliamo Roefto minčiai, „kad jau nuo prancūzų revoliucijos laikų kairiosios pasaulėžiūros žmonėms politika tapo religijos pakaitalu“⁴³. Tokie pseudo religiniai jausmai neleidžia kritiškai įvertinti tikrovę. Pavyzdžiui, daug kairiosios Vakarų inteligentijos atstovų pritarė Stalino režimui. Tokia pat trumparegystė susirgo ir taip vadinami „išlaisvinimo teologai“.

Antanas Paškus pritaria tiems autoriams, kurie mano, kad simbolis gali būti veiksmingas tik tada, kai yra tam tikras jo nepermatomumas, nesuprantamumas. Bandymai padaryti simbolius visiškai suprantamus yra klaidingi nes veda į simbolių veiksmingumo mažėjimą.

Pasak A. Paškaus norint įgyti sakralumo pajautą būtina pripažinti antgamtinės sferos egzistavimą. Šiai pajautai padeda religiniai simboliai ir religinės apeigos.

Jei A. Paškui viskas kas yra pozityvaus ateina iš Dievo, tai V. Kavolis, keldamas klausimą, ar religiniais modeliais galima padėti pamatus vertybes išpažįstančiam žmogui, duoda neigiamą atsakymą. Tačiau ir sekuliarizmas, nesukurdamas simbolių „atliepiančių žmogaus vaizduotės poreikius“⁴⁴ nėra pajėgus suteikti pagrindus žmogaus etiniams principams. Todėl V. Kavolio nuomone gali išsivystyti tam tikras dialogas tarp sekuliarinės ir sakralinės kultūros. Kaip matome abu autoriai pripažįsta svarbią simbolių reikšmę žmogaus veiklai

A. Paškų ir V. Kavolį, skirtingų pažiūrų žmonės sieja vienas bendras bruožas, jie abu tolerantiški kitų žmonių nuomonei, taktiškai oponentų atžvilgiu. Tarp jų yra ir esminių skirtumų. V. Kavolis yra universalesnis. Jis problemas nagrinėja daugeliu aspektų, pateikdamas įvairias nuomones ir įvairiapusiškai jas analizuodamas. A. Paškus nuosekliai vysto vieną požiūrį. Jis dažniausiai remiasi tik tais darbais, kuriais gali pagrįsti savo idėjas, mažiau skirdamas dėmesio nei V. Kavolis alternatyvių nuomonių analizei.

A. Paškus tarp egzilio ir Lietuvos autorių užima savitą vietą. Nei vienas kitas lietuvių autorių nėra taip išsamiai apibūdinęs naujųjų religinių judėjimų veiklos. Psichologinės kultūros įtaka šiandieninio Vakarų pasaulio žmonių mastymui ir veiklai taip pat yra apibūdinama išsamiai. Šiuo atžvilgiu su juo gali lenktyniauti tik V. Kavolis.

IŠVADOS

1. Lietuvai atgavus nepriklausomybę daugelis Jungtinėms Amerikos Valstijoms ir Vakarų Europai aktualių problemų, kaip antai įvairių kultūrų išgalėjimas, vartotojiškos kultūros paplitimas, sekuliarizacija ir su ja susiję pokyčiai, tapo svarbiomis ir Lietuvai.

2. Šiandieninės psichologinės kultūros žmonėms, Antano Paškaus nuomone, yra būdingas vertybių hierarchijos nebuvimas. Didelė Vakarų pasaulio žmonių dalis moralinių ir dvasinių vertybių atžvilgiu tapo reliatyvistinė. Antanas Paškus kaip ir žinomi lietuvių emigracijos filosofai Juozas Girnius, Antanas Maceina mano, kad tikroji laisvė neįmanoma be vertybių išpažinimo.

⁴² Ten pat, P.93.

⁴³ *Antanas Paškus*. Krikščionis psichologinėje kultūroje. Kritinis skerspjuvis. Chicago, 1989, P. 129.

⁴⁴ *Vytautas Kavolis*. Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų. // Kn. Vytautas Kavolis: Asmuo ir įdėjos. Sud. R. Kavolienė ir D. Kuolys. Vilnius, 2001. P. 31.

3. Menkavertiškumas yra būdingas ne tik atskiriems individams, bet ir visuomenei, ar atskiroms jos grupėms. A. Paškus grupiniu menkavertiškumu aiškina svetimybų paplitimą šiuolaikinėje lietuvių kalboje. Dėl menkavertiškumo atsirado ir savęs sureikšminimas, pasivadinant ne pirmininkais, o prezidentais, mokyklos pavadinamos akademijomis ar universitetais. Ši A. Paškaus nuomonė yra diskutuotina.
4. Sekuliarizuotoje visuomenėje ekonomikai atsiskyrus nuo politikos, politikai nuo religijos, kultūrai nuo religijos, žmogus jau nebemato kitos prasmės išskyrus antropocentristinę. Pagal Antaną Pašką šiuolaikinis žmogus yra nebe pajėgus išvelgti prasmę reiškiniuose, kurie nėra žmogaus rankų sukurti. Šitokia padėtis bent iš dalies gali būti psichologizmo padarinys, kai psichologija pretenduoja užimti religijos vietą.
5. Tokie judėjimai, kaip Naujojo amžiaus, irgi filosofo nuomone atsirado ir tarpsta dėl rinkos visuomenėje vertybių hierarchijos nebuvimo, dėl tikrų vertybių praradimo, jas pakeičiant rinkos vertybėmis. Vertybių sureliatyvinimą gali sąlygoti terapinė kultūra. Jų sureliatyvinimo pavojų pažymėjo ir kiti egzilio autoriai: J. Pikūnas, K. Trimakas.
6. Antanas Paškus pastebi, kadangi Vakarų pasaulyje politinio, ekonominio, teisinio gyvenimo aspektai yra atskirti nuo religijos, tai jame krikščioniškos kultūros jau nėra, lieka tik krikščionybė.
7. Simboliai visuomeniniame ir religiniame gyvenime gali būti efektyviai veikiantieji, žmones vienijanti jėga, jei tik jie nebus painiojami su ženklais, tai yra bus išlaikoma tam tikro lygio paslaptinumo aureolė traktuojant simbolį.
8. Visus politinio, ekonominio, kultūrinio gyvenimo reiškinius, jei juose galima išvelgti konfliktą su tradicinės katalikybės teiginiais, Antanas Paškus vertina neigiamai. Manychiau, kad jo humanistų manifestų vertinimas yra tendencingas.

ŠALTINIAI

1. *Paškus A.* Dievai, dvasios ir žmonės „naujajame amžiuje“. Kaunas, 1993.
2. *Paškus A.* Idėjų sankryžoje. Kritinis skerspjūvis. Kaunas, 1992.
3. *Paškus A.* Krikščionys psichologinėje kultūroje. Kritinis skerspjūvis. Chicago, 1989.
4. *Paškus A.* Sąžinė psichologiniu požiūriu. Chicago, 1991.
5. *Paškus A.* Tikėjimo ir netikėjimo sąlytis šiandien. Kaunas, 1998.
6. *Paškus A.* Žvilgsnis į pasaulėžiūrinę aplinką, šventovę, save. Kaunas, 2002.

LITERATŪRA

7. *Beresnevičius G.* Naujojo atgimimo išvakarės. Vilnius, 2005.
8. *Greimas J. Algirdas.* Iš arti ir iš toli. Vilnius, 1991.
9. *Vytautas Kavolis.* Civilizacijų analizė. Vilnius, 1998.
10. *Kavolis V.* Kultūrinė psichologija. Vilnius, 1995.
11. Vytautas Kavolis. Nuo dailės sociologijos iki moralinių kultūrų. // Kn. Vytautas Kavolis: Asmuo ir įdėjos. Sud. R. Kavolienė ir D. Kuolys. Vilnius, 2001. P. 31.
12. Lietuvos filosofinė mintis. Chrestomatija. Sud. Gediminas Mikėlaitis. Vilnius, 1996.
13. L.K.M. Akademijos suvažiavimo darbai. IX T., 1982.
14. *Pikūnas Justinas.* Nuo asmens iki asmenybės. Chicago, 1990.
15. *Trimakas Kęstutis A.* Žmogaus aukščiausi skrydžiai. Kaunas, 1996. P. 124.